

Мамлекетлик емес телеканалларда тил маселеси (“Jaslar TV” телеканалы мысалында)

Перхан Алламбергенова
филология илимлеринин
кандидаты, доцент
Тошкент қаласы,
Ўзбекистан журналистика
ҳам ғалаба коммуникациялар
университети докторанты
+998946107628
musa20060411@gmail.com

Аннотация: Бу мақалада мамлекетлик емес телеканалларда яғний, “Jasalar TV” телеканалының “Qaraqalpaqstan online” информациян бағдарламасы талықланған ҳәм тийисли жуўақ шығарылған.

Гилт сөзлер: бағдарлама, телеканал, хабаршы, тавтология, аўдарма.

Аннотация: В данной статье была проанализирована информационная программа “Qaraqalpaqstan online” негосударственных телеканалов, то есть телеканала “Jasalar TV”, и сделан соответствующий вывод.

Ключевые слова: программа, телеканал, репортер, тавтология, перевод.

Annotation: This article analyzed the information program “Qaraqalpaqstan online” of non-state TV channels, that is, the “Jasalar TV” channel, and made an appropriate conclusion.

Key words: program, TV channel, reporter, tautology, translation.

Тил хәр бир миллет мәдениятының өзегі саналады. Тилдиң сақланыўы халықтың раўажланыўын ҳәм келешегин белгилейди. Тил қарым-қатнас қуралы болыўы менен бирге, халықты, инсанларды бирлестиреди, тәлим-тәрбия береді.

Қарақалпақ халқы да өзиниң көп әсирлик миллий-мәдений тарийхына, бай үрп-әдет дәстүрлерине, аўызеки дәретпелерине ийе халық. Тилдиң миллет руўхын сәўлелендириўши қурал, ой-пикир дүньясын жүзеге шығарыўшы иләхий күш.

1989-жыл 1-декабрь күни Қарақалпақстан Республикасы Жоқарғы Кеңесиниң сессиясында қарақалпақ тилине мамлекетлик тил атағы берилди. Қарақалпақстан Республикасының “Мәмлекетлик тил туўралы” Нызамының 1-бабына сәйкес: “Қарақалпақ тили – Қарақалпақстан Республикасының Мәмлекетлик тили болып табылады. Қарақалпақстан Республикасы өзиниң

аймағында тилге байланысly барлық мәселелерди шешиў хуқықына ийе”[1], екенлиги көрсетилген.

Бүгин Қарақалпақстан Республикасында 5 телеканал: мәмлекетлик Қарақалпақстан телерадиокомпаниясы, 4 мәмлекетлик емес анықрағы, “Төрткүл телевидениеси – ТТV”, “Амударё телевидениеси – ATV”, “Елликқалға телевидениеси – ETV” хәм “Jasalar TV” телеканаллары ис жүритеди. Солардың ишинде “Төрткүл телевидениеси – ТТV” хәм “Елликқалға телевидениеси – ETV” телеканаллары толық өзбек тилинде, “Амударё телевидениеси – ATV” телеканалы 60 % қарақалпақ, 40% өзбек, Қарақалпақстан телерадиокомпаниясы 40 % қарақалпақ, 40% өзбек, 20% басқа (рус, қазақ, түркмен) тиллерде, ал “Jasalar TV” телеканалы болса толық қарқалпақ тилинде өз көрсетиўлерин тамашагөйлер нәзерине усынады.

Биз докладымызда “Jasalar TV” телеканалының “Qaraqalpaqstan online” информатсион бағдарламасын талықлаб, өз пикиризди билдирмекшимиз. “Qaraqalpaqstan online” информатсион бағдарламасы екшембиден тысқары хәр куни соат 19:00 де 10-15 минут этирапында эфирге узатылады. Бағдарламада Қарпақалпақстан Республикасы аймағындағы ўақыя-хәдийселер кең жарытып барылады. Хош, “Qaraqalpaqstan online” информатсион бағдарламасы қарақалпақ әдебий тил қағыйдаларына қаншелик әмел етип атыр?

Бул бойынша бағдарламаның бир неше санын ўйренип шықтық хәм төмендегише жуўмаққа келдик.

Ўйрениў даўамында сөзлердиң, пикирлердиң тәқрарланыўы көзге тасланды. Мәселен, 2023 жыл 1 ноябрь күнги санында да баслаўшы бағдарлама анонсы менен таныстырыўда: “Жас исбилермен Рамберген Шәрибаевтың жұмыс процесси хаққында. “Prim hotel” жуўапкершилиги шекленген жәмийетине медиатур шөлкемлестирилди. Пайтахтымыздағы Жаслар орайында өткерилген форум хаққында. Енди сизлерге усы хәм басқа жаңалықлар хаққында мағлыўмат берип өтемиз”, 30 октябрь санында хабаршы кадр артынан: “... соннан бүгинги күнде 84,5 миллиард сомлық 15 жойбар әмелге асырылып, 106 жаңа жұмыс орынлары жаратылды. Бүгинги күнде жойбар толығы менен әмелге асырылып, онға жақын жұмыссыз жаслар турақлы жұмыс орны менен тәмийнленди”, 3 ноябрь санында пикирлер тавтологиясы көзге тасланады: “Соның менен бирге Нөкис қаласы хәкиминиң орынбасары, Шанарақ хәм хаял-қызлар бөлими

баслыгы ҳаяллар дэптерине киргизилген ҳаялларды кәсип өнерге үйретийү, олардың бәнтлигин тәмийнлеүй, исбилерменлик басламаларын қоллап-қууатлаүй, социаллық қорғаныўын күшейтийү хәм машқалаларын унамлы шешиүй бойынша, пайтахтымыз Нөкис қаласында ҳаял-қызлар машқалаларын үйренип шығыүй бойынша әмелге асырылатуғын жумыслар ҳаққында мағлыўмат берди”,-деди хәм бул арқалы пикирлер тавтологиясына жол қойды. Биринши гәптеги пикир екинши гәпте тәқрарланған. Тап усындай жағдай 26 октябрь күнги санында да көзге тасланады. “Тавтология. Бир пикир (мазмун)ди басқа сөз яки сөзлер менен тәқрар түсиндирийү, сөзди артықша қолланыүй. Мас., *сөйлеүй орнына сөз сөйлеүй, теүймек орнына аяқ пенен теүймек деп қолланыүй* тавтология есапланады, себеби сөз, аяқ пенен жаңа информация бермейди (*сөйлеүй, теүймек* сөзлердеги информацияны тәқрарлайды)” [2,96].

Базы бир хабарларда айрым гәплер темаға жазылмаған, нәтийжеде надурис мағлыўматлар берилген. Мәселен, 3 ноябрь күнги санында хабаршы кадр артынан: “Президентимиз тәрәпинен усы жылдың 11 октябрь куни турзим хәм мәденият орынларын толық иске салыүй, өткерилген видео селектр жыйналысында барлық аймақларда гүзги терек егийү жумысларын баслаүй бойынша бир қатар тапсырмалар берилген еди. Улыўма миллий жойбарды әмелге асырыүй, оның шеңберинде жылына 200 миллион түп терек, сондай-ақ хәр түрли терек нәллерди егийү белгиленген”,-деди. Текстте “турзим хәм мәденият орынларын толық иске салыүй” гәпи надурис киритилген хәм видеоселектрда “Жасыл мақан” миллий жойбары ҳаққында сөз жүритилген. 200 миллион түп емес, бәлки 85 миллион түп нәл отырғызыүй нәзерде тутылған[3]. Темаға сай гаптин қолланылмаүй, бәлки бул техник қәтелик шығар. Лекин журналист аудиторияға дурыс мағлыўмат тарқатыүйы лазым. Сондай-ақ, усы сюжетте хабаршы өзбек тилиндеги жуп сөзди тиккелей аўдармалағаны көзге тасланады яғный, “атроф-мухит” сөзин “әтирап-орталық” деп алған. Бул жуп сөз қарақалпақ тилинде “қоршаған орталық” сыпатында қабыл етилген еди.

Сөзлердиң надурис қолланылыүйы 30 октябрь санында да анықланды, онда хабаршы кадр артынан: “...нызамшылыққа киргизилген жаңалықлардың мазмун-мәнисин толық қатнасыүйшыларға түсиндирип бериүйге ҳарекет етти”,-деди. Негизинде “...мазмун-мәнисин қатнасыүйшыларға толық түсиндирип бериүйге ҳарекет етти” болыүйы керек еди.

“Журналист телевидение арқалы айтатуғын сөзиниң өзине тән өзгешеликлерин үйрениўи лазым, себеби, бул оған өз дөретиўшилиқ имкәниятларын асырыў, кәсибиниң илимий негизлерин билиў, сөйлеў шеберлигин ийелеў хәм әдебий тил қағыйдаларына әмел етиў имкәниятын береди” [4,114-115].

Телевидение арқалы хәр қандай көрсетиўди эфирден бериўден мақсет тамашагөйге мағлыўмат бериў. Бирақ “Qaraqalpaqstan online” информатсион бағдарламасында гейде тийкарғы хабар жасырын қалған жағдайларда ушырасып турады. Мәселен, 2023 жыл 30 октябрь күнги санындағы сюжетте баслаўшы: “Елимиз мақтанышы болған Зайнаб Дайбековаға гезектеги әскерий атақ берилди”,-деди хәм наўбетти хабаршыға берди. Ол кадр артынан: “Қытайдың Ханчаў қаласында өткерилип атырған XIX Азия ойынларында қылышпазлық спорт түри бойынша 3-орынды қолға киргизген жерлесимиз арқа батыс округ спорт взводы спортшысы, контракт бойынша әскерий хызметшиси Зайнаб Дайбекованы хошаметлеўге арналған саланатлы илажда округ сәркардасы буйруғы менен спортшыға гезектеги әскерий атақ берилди”,-деди. Усы қысқа хабарда қандай әскерий атақ берилгени тамашагөйге жасырын болып қалды. Сондай-ақ, сюжетте қылышпазлық спорт түри деп сөзлер орны надурис қолланған. Негизинде спорттың қылышпазлық түри болыўы керек еди. Хабаршы хәтте, Қытайдың “Хончжаў” қаласы атын “Ханчаў” деп надурис оқыған.

Кейинги сюжетте хабаршы кадр артынан: “Мағлыўмат ушын Омирбай Қосымбетов, Базарбай Назарымбетов хәм Қурбан Қаландаровлар өзиниң айрықша таланты, бай дүнья қарасы менен миллий мәдениятымыз хәм көркем өнеримизди раўажландырыўда орны салмақлы екенлиги айрықша тилге алыўымыз керек”,-деп надурис гап қураған. Негизинде “...орны салмақлы екенлигин айрықша тилге алыўымыз керек” болыўы керек еди.

“Телевидение – ғалаба коммуникацияның аудиовизуал қуралы сыпатында жүзеге келеди. Оның сөзи көз алдымызда пайда болған сол образды бирлестиреди” [4,100]. Солай екен эфирге даўысқа түскен хәр журналист сөзлерди дурыс айтыўы лазым. Тилекке қарсы талықлаў даўамында бундай кемшиликке де дус келдик. 26 октябрь күнги санында хабаршы кадр артынан: “... хәм оған Үргенсш горнизонындағы”,-деген гәпте Үргениш қаласын, 25 октябрь

кўнги санында “... банкилерге болган исенимди асырыў” дегенде “Банклерге” сөзин надурис оқыды.

Улыўма айтқанда “Qaraqalpaqstan online” информация бағдарламасыда имкән дәрежесинде республика жаңалықларын қамрап алыўға хәрекет етпекте. Бағдарламаны алып барыўда хаял хәм еркек даўыслар теңлиги сақланған. Бирақ, тийкарынан объектлерде өткерилген илажлар таярланған сюжетлерден ибарат болып, еркин темада басқа информация жанрлар ушырамайды.

Бу машқалаларды шешиў ушын кадрлар тәжрийбелерин арттырыў, жетик қәнигелер менен бирге ислесиўди жолға қойыў лазым деп ойлаймыз.

Пайдаланған әдебиятлар:

1. <http://karakalpakstan.uz/kk/news/show/2574>
2. А.Хожиев. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. Т. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат илмий нашриёти. Б-96. –168.
3. <https://new-department.uz/uz/press/news/3449/>
4. Г.Х. Бакиева, Д.М.Тешабаева. Оммавий ахборот воситалари тили. Журналистлар учун ўқув қўлланма. –Т.: 2019. Б-100,114-115.

